

Markedsutfordringen: Norsk landbruk

- Bøndene må lære

Bøndene vil måtte lære seg å tenke nytt om både importsystemer, hva de produserer og hvem de samarbeider med, dersom tørkesommene vedvarer i fremtiden. Men situasjonen er ikke så ille som bøndene vil ha det til, mener eksperter på landbruk og varehandel som Ukeavisen Ledelse har snakket med.

Av Bård Andersson
bard.andersson@ukeavisen.no

Det norske landbruksmarkedet er veldig spesielt. Stortinget har villet at vi skal ha et landbruk i Norge, og dermed tilbys bønder subsidier og et landbruksoppgjør. Jordbruksavtalen for 2018-2019 innebar en ramme på 1,1 milliarder kroner.

I sommer har imidlertid bøndene i Norge og i Europa hatt tøffere arbeidskår enn på svært lenge. Tørkekrisen har ført til at bøndene har begynt å slakte dyr, og Norges bondelag har tryglet og bedt om flere milliarder friske kroner i støtte, for å få tak i nok fôr.

De foreløpige anslagene som er gjort basert på rapporter fra fylkesmennene gir en avlingssvikt verdiberegna til 5-6 milliarder kroner. Vederlag til arbeid og egenkapital er av Budsjettnemda

for jordbruket (BFJ) for 2017 anslått til knapt 14,9 milliarder kroner i jordbruket. Tørken kan gi en svikt i samlede inntekter i jordbruket på mer enn 30 prosent, etter kompensasjon gjennom avlings-skadeordningen. Tapet blir betydelig større for de enkeltprodusentene som rammes.

- Selv om avlingssesongen ikke er avsluttet, har vi tilstrekkelig oversikt over førsituasjonen til å slå fast at det er krise. Dermed har vi grunnlag til samtaler om krisepakke, skriver Bondelagsleder Lars Petter Bartnes på Bondelagets hjemmesider.

Bøndene græsser over hva tørkekrisen, dersom den vedvarer over lang tid, vil ha å si for det norske landbruket markedsmessig. Andre ser imidlertid nye muligheter, dersom årets tørke skulle bli representativt også for fremtidens somre.

- Det norske markedet er kunstig, bygget på subsidier og landbruksoppgjøret. Bøndene roper dessuten ulv, så snart ting ikke går helt på skinner.

Ja, det har vært tørt denne sommeren, men jeg har reist rundt i hele Telemark, og kan bekrefte at situasjonen der ikke er så ille som andre vil ha det til, sier varehandelsekspert Odd Gisholt, som legger til at fôrprisene nå begynner å stabilisere seg.

Hvilket landbruk skal vi ha?

Dersom tørkesommene vedvarer anbefaler Gisholt en diskusjon om hvilket landbruk vi skal satse på. Det finnes alternativer til dagens modell, forteller han:

- Nå skriker bøndene høyt, og vil ha mer subsidier og økonomisk støtte. Likevel har jeg ikke hørt om annen dyreslaktning enn to hester. Og de to gampene skulle sikkert slaktes likevel, sier Gisholt spøkefullt, før han legger til at vi må ta den økningen i fôrpriser fra 4 til 18 kroner, som bøndene har opplevd, på alvor.

Markeds-
utfordringen

seg å tenke nytt

Ifølge Gisholt gjør regjeringen lurt i å skru igjen pengekrana. Det vil føre til at noen bønder vil lide, mens andre klarer å velte krisen over på handel og forbrukere, spår han.

– Norske produkter er dyre. Samtidig kunne norsk handel fått produkter fra andre land, med en annen politikk. Dette er villet politikk, og er knyttet opp mot ønsket om selvberging, forklarer Gisholt.

Blir hørt

Bøndene kommer likevel til å bli hørt, tror han. KrF er i vippeposisjon, og er på bøndenes side. Etter hvert får ikke den blågrønne regjeringen noe annet valg enn å følge Stortingsflertallet, ifølge Gisholt.

Dette ble bekreftet under Arendalsuka. Næringspolitiker Steinar Reiten i KrF ga under landbruksdebatten i Arendal et løfte om at hans

Varehandelekspert Odd Gisholt mener at det må lempes på importrestriksjonene, og at bøndene vil måtte omstille seg dersom årets tørke også blir fremtiden.

FOTO: CHRISTIAN DIETRICHSON

parti vil sørge for mer penger til bøndene etter tørken. Han mener det må friske midler på bordet for å løse utfordringne bøndene står overfor, siden de ikke klarer å dekke førkostnadene.

Dersom klimaet forandrer seg så mye at dagens tørke blir den nye hverdagen tror Odd Gisholt at det vil skje noe med dagens importrestriksjoner. De vil måtte bli lempet på.

– Situasjonen i dag er at vi har for mye av enkelte produkter, og for få av andre. Det som blir spennende er hvordan prisbildet vil bli for forbrukeren. Bøndene er interesserte i høye priser og skyhøye tollsatser, på for eksempel oster. Med mindre tollrestriksjoner blir det gunstigere for forbrukeren, utdyper han.

– Schizofrene forbrukere
Ifølge Odd Gisholt er den norske forbrukeren langt fra forutsigbar eller lett å tilfredsstille.

– Den norske forbrukeren er litt schizofren. Vi

synes prisene er for høye, men samtidig ønsker vi kortreist mat – både for miljøet og kvalitetsens skyld. Vi må være klare over at det også finnes mye god mat ute. Franske oster, for eksempel. Men med dagens ordning er de jo svindyre. Nå er det på tide å ta mot til oss til å senke tollsatsene. Dette mener konkurransedirektøren også, sier han.

Dilemmaet er at Norge er et lite, grisgrendt land. Småproduksjonen er dyr. Derfor må bøndene tenke nytt:

– Viser det seg at det blir mye tørke i årene fremover, må bøndene være villige til å omstille seg. Det innebærer at de også må være villige til å produsere andre ting, forklarer han.

Importavtale med EU

Den relativt nye importavtalen mellom Norge og EU mer enn dobler tollfri import av storfekjøtt fra EU-land. Dette skremmer bøndene, ▶

Vil ha friske midler: Norges bondelag-leder Lars Petter Bartnes.

FOTO: HEIKO JUNGE/NTBSCANPIX

som frykter konkurser, masseslakting av dyr og nedlagte gårder, som følge av tørken. Leder av Bondelaget, Lars Petter Bartnes er ikke glad for at situasjonen for norske bønder forverres ytterligere med den nye importavtalen med EU.

- I tørkesituasjonen som svært mange bønder står i nå, frykter vi at importen vil forsterke krisen. Å importere kjøtt er ikke svaret på dette. Heller tvert om: Vi oppfordrer både forbrukere og kjeder til å kjøpe norsk-produsert kjøtt. Dette er varer vi fint kan produsere selv. Derfor var vi imot å gi EU større kvoter og vi jobber for at kvotene ikke skal bli større i fremtiden, sa Bartnes til Dagens Perspektiv i forrige uke.

Regjeringen følger bøndernes situasjon tett,

Konkurransemidlene (markedsføringens fire P-er):

Av de fire P-ene (Produkt, Pris, Plass (distribusjon) og Promosjon (reklame)) er det flere av konkurransemidlene som bønderne må utnytte ved en langvarig tørkekriser:

Produkt:

- Bønderne vil måtte tenke nytt om hvilke produkter de skal satse på å produsere
- Importen av enkelte produkter vil øke
- Skulle importrestriksjonene bli lempet på, må bønderne vurdere nye forretningsområder
- Konkurransen kan gjøre dem bedre
- Når avlingene slår så feil som i år, kan bønder søke om avlingsskadeerstatning for å dekke noe av det økonomiske tapet

Pris:

- Får bønderne stadig vanskeligere produktionsforhold, må de sette opp prisene
- Innkjøpsprisene på fôr har økt kraftig
- Importprisen på fôr er stabil

Plass:

- Nye distribusjonslinjer må vurderes
- Bedre importlinjer må etableres
- Strategiske samarbeid mellom bønder vil inngås
- Investeringene vil øke, noe som vil redusere antall deltidsbønder

Promosjon:

- Dersom tiltak er gjennomført for å kunne produsere under krevende forhold, må dette kommuniseres til kunden og forbrukerne
- Bruke samarbeid med andre bønder som et kvalitetsstempel i kommunikasjonen

bedyrer landbruksminister Jon Georg Dale (Frp). Likevel vil han ikke love friske kroner til bønderne.

- Det kan jeg svare kontant nei på. Vi vil ikke innføre proteksjonistiske tiltak. Vi må huske på at regjeringens handelspolitikk faktisk hjelper bønderne i den situasjonen de er i. De får kjøpe billigere fôr fra utlandet. Jeg anbefaler norsk jordbruk å holde seg på den handelspolitiske linja som er trukket opp, sa han i et intervju med Dagens Perspektiv.

Dale var klar på at regjeringen også vil vurdere nye tiltak, dersom tørkesituasjonen skulle vedvare. Så langt har regjeringen gitt bønderne en avlingsskadeerstatning, som trer i kraft i dagens situasjon. I tillegg har tollene på høy og halm blitt satt ned, slik at bønder kan importere fôr til husdyra. Da regjeringen og Bondelaget møttes i juli ble partene enige om at regjeringen skulle bidra til å øke fleksibiliteten for bønderne, slik at de ikke taper tilskudd.

- Dersom denne situasjonen vedvarer, vil regjeringen vurdere ytterligere tiltak for bønderne?

- Det gjør vi hele tiden. Skulle situasjonen forverre seg ytterligere, vil vi også vurdere nye tiltak, sa Dale.

- Faren er ikke over

Denne uken innkalte Tine til et bransjemøte for å gjennomgå årets prognoser for melkeproduksjon. Tørkesommeren, som er den verste på 60 år, har resultert i alvorlig førmangel, men meierigigantens nyste prognoser viser imidlertid få tegn til melkekriser. Faktisk regner den kun med en nedgang i melkeproduksjonen på 0,4 prosent i år, sammenlignet med i fjor. Dette kan imidlertid endre seg.

- Når vi kommer til høsten og vinteren befinner vi oss i en situasjon vi ikke har vært i tidligere, og vi har derfor heller ikke sammenligningsgrunnlag, så det er ikke så lett å sette prognoser, uttalte Johnny Ødegård, direktør for rådgivning, medlemservice, politikk og samfunnskontakt i Tine til Dagens Næringsliv.

Det er usikkerhet i prognosene, knyttet til hva som skjer utover vinteren. Det må også beregnes hvor mange dyr som må slaktes nå. Tine anbefaler en endring i kvotesystemet. En endring av kvotene vil kunne sikre tilstrekkelig med melk, ved at de områdene som ikke er rammet av tørken kan øke sin produksjon, skriver selskapet til Landbruks- og matdepartementet.

- Vil øke investeringene

Professor ved Handelshøyskolen ved Norges Miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) i Ås, Ole Gjølborg, tror bønderne vil forsøke å gar-

Vil ikke love penger: Landbruksminister Jon Georg Dale.

FOTO: AUDUN BRAASTAD/NTBSCANPIX

Professor ved Handelshøyskolen ved Norges Miljø- og biovitenskapelige universitet, Ole Gjølborg, mener at bønderne må vurdere å bygge større lagre for grovfôr, søke tettere samarbeid med andre bønder og etablere bedre importlinjer, dersom tørken skulle vedvare.

FOTO: HÅKON SPARRE/NMBU

«Bønderne bør vurdere å bygge større lagre for grovfôr, søke tettere samarbeid med andre bønder og etablere bedre importlinjer.»

Professor ved Handelshøyskolen ved NMBU, Ole Gjølborg

Knusktørt

Norsk ekspert og EU-rådgiver mener nordvest-Europa må gå i lære hos polske bønder.

Av Magnus Peter Harnes

mph@dagensperspektiv.no

Landbruksminister Jon Georg Dale har hele veien vært klar på at flere av tiltakene norske bønder har etterlyst, som for eksempel en reduksjon av kjøttimporten fra EU, ikke er aktuell politikk.

- Det kan jeg svare kontant nei på. Proteksjonisme holder vi oss unna, sa han til Dagens Perspektiv tidligere i august.

Men det er ikke bare i Norge at bønderne ber om ekstraordinære tiltak. I store deler av Europa er landbruket rammet av tørke.

I Tyskland byr sommerens hetebølge på store problemer. Det er for eksempel anslått at årets hveteavling i landet blir på 36 millioner tonn, mens gjennomsnittet de seneste fem årene har vært 47,9 millioner tonn. Ifølge opplysninger det tyske nyhetsbyrået DPA har fått, anslås det at tørken så langt har ødelagt avlinger for 1,1 milliarder euro - og fortsatt viser værmeldingen i store deler av landet temperaturer langt opp på 20-tallet og lite regn. Den tyske regjeringen har imidlertid ikke latt seg rikke, til tross for gjentatte nødrops fra bønder og deres interesseorganisasjoner. Politikerne kommer ikke til å sette inn tiltak ut over ordningene som allerede finnes før de fullfører en rapport om årets avlinger, som ventes publisert i slutten av august.

- Først når alle data og fakta ligger på bordet og har blitt evaluert, kan vi fatte en avgjørelse om bistand, sa mat- og landbruksminister Julia Klöckner til avisen Neue Osnabrücker 10. august.

Tyskerne er ikke alene: Skandinavia, Baltikum, flere øst-europeiske land, de britiske øyene og Nederland er alle hardt rammet av den varme og tørre sommeren som fulgte den lange vinteren.

I Litauen har myndighetene erklært unntaks-

BI-professor Per Ingvar Olsen mener at tørken har vart for kort til å vise noen trend. Bøndene må derimot gjennomføre viktige tiltak dersom tørkesomre skulle bli vanligere.

FOTO: TORBJØRN BROVOLD / BI

dere seg mer, dersom vi skulle få tørrere somre fremover. Samtidig understreker han viktigheten av ikke å planlegge neste sommer på grunnlag av den forrige.

– Blir det tørrere somre vil bøndene forsøke å gardere seg mer. På 1950-tallet bygget bøndene i Rygge vanningsanlegg. Det er et godt eksempel. Dagens bønder vil vurdere å bygge større lagre for grovfôr, søke tettere samarbeid med andre bønder og etablere bedre importlinjer, sier han.

Gjølberg, som leder Institutt for økonomi og ressursforvaltning på NMBU, driver også gård i Østfold. Der hakkes det opp korn. I tillegg gis det bort hardballer med høy til andre bønder.

– En annen ting som bøndene vil måtte vurdere er å øke investeringene sine. Det vil riktignok bli et skikkelig bidrag til å redusere antall deltidsbønder, siden deltidsbøndene neppe søker høyere investeringer. Denne prosessen har pågått lenge. Klimautviklingen vil bare forsterke denne tendensen, forklarer han.

Flere tørkekriser vil også føre til at bøndene tenker nytt, også om hva de skal dyrke i fremtiden, mener professoren:

– Bøndene vil etablere mer varmekrevende vekster, som mais og soya. Når det gjelder import vil de utvikle nye kanaler for import av grovfôr, som høy. Bøndene som driver med husdyr blir tvunget til å satse enda mer på gress enn i dag. Det kan føre til enda høyere import av korn, sier Gjølberg, og presiserer samtidig at importprisene

på korn ikke har blitt høyere i løpet av denne sommeren.

Vil be om mer støtte

Selv om bøndene velger å tenke nytt, utvikle nye systemer eller satser på nye inntektskilder, vil de ikke glemme hånden som før dem. De vil fortsette å be om mer støtte fra staten, ifølge Gjølberg.

– Jeg tror ikke dette vil slå så veldig tydelig ut på den totale landbruksporten. Noen bønder snakker om å bygge opp et fond, som de ønsker skal være skattefritt. Jeg tror det blir uaktuelt. Skattesystemet i Norge er jo bygget opp på en annen måte. Å tilby bøndene dette vil føre til at andre bransjer kommer løpende etter og vil ha det samme, sier han.

– Må tilpasse seg

BI-professor Per Ingvar Olsen har blant annet forsket på norsk matindustri og veier til fremtidig forbedring av produktivitet og konkurransevne. Han mener det er vanskelig å se en trend, og at sommeren i år har vært et unntaksår.

– Det er vanskelig å spå så mye ut fra ett spesielt år. I fjor var det jo altfor vått. Så bøndene ser ikke en klar trend ennå – bortsett fra at det blir varmere. Skulle det bli en trend, vil jo produksjonen i landbruket måtte tilpasse seg vilkårene. Da kan flere vanningsanlegg og bedre dreneringsløsninger være løsninger. Politikken vil antakelig følge opp om det blir en tydelig trend, sier Olsen. ●

Europa leter etter nye løsninger

tilstand for landbruket, mens Latvia har anerkjent tørken som en naturkatastrofe ettersom en tredjedel av landets avlinger vil gå tapt i år.

1. august ga den britiske regjeringen aktørene i landbruket lov til å bruke ekstra grunnvann for å redde stuppene av sine avlinger. Frukt- og grønnsaksprisene på de britiske øyene har allerede økt kraftig.

Tidligere i juli hevet europakommisjonen midlertidig bestemmelser som hindret bønder fra å ta i bruk enkelte områder som var vernet og skulle sørge for naturmangfold, etter at åtte medlemsland, deriblant Danmark og Sverige, ba om dette. Nå står landene fritt til å tillate bønder å bruke disse områdene – for eksempel til sårt etterlengtet beitemark.

Verdens meteorologiorganisasjon (WMO) anslår at mellom 30 og 50 prosent av de normale avlingene i Nord-Europa kommer til å gå tapt som følge av varmen og tørken. Samtidig har Sør-Europa frem til august hatt lavere temperaturer og mer regn enn vanlig, som nå er overtatt av hetebølger.

– Dette er ingen overraskelse, sier organisasjonens fungerende generalsekretær Elena Manenkova i en pressemelding.

– Hetebølgene og ekstremvarmen vi opplever er i tråd med hva vi forventer av klimaforandrin-

gene som er forårsaket av klimagassutslipp, sier hun.

Reorientering

Rektor Dag Jørund Lønning ved Høgskulen for landbruk og bygdeutvikling og hans kolleger vekket nylig oppsikt med en ny dyrkingsmetode som ga svært gode resultater i tørken på Jæren. Ved å bruke et dekke med kompostjord, ingen ploying eller fresing, samt å plante forskjellige arter tett, blomstret åkeren helt uten kunstig vanning.

Lønning jobber tett med europakommisjonen som ekspert på landbruk, bygdeutvikling, entreprenørskap og kulturarv. Han mener de to seneste somrene har vært en vekker for nasjonale politikere i hele Nord-Europa så vel som i EU.

Han forteller at EU primært jobber med to hovedpilarer i sin landbrukspolitikk; Common Agricultural Policy (CAP): den effektive, volumretta produksjonen og den som setter søkelyset på lokalmat, nisjeprodukter og bygdeutvikling. Førstnevnte har i mange år vært prioritert.

– Men en endring er i gang. Hver gang denne CAP-en blir revidert, blir mer og mer penger flyttet over til foten som tenker annerledes om landbruk – på bekostning av volumproduksjonsbiten, sier han.

– En sånn hendelse som dette, der den ene

Rektor Dag Jørund Lønning ved Høgskulen for landbruk og bygdeutvikling jobber tett med europakommisjonen, og mener å se at flere og flere vender ryggen til industri-tankegangen rundt landbruk til fordel for lokal produksjon.

FOTO:HLB

Det europeiske observatoriet for tørke kunne i juli legge frem kart som viste ekstrem tørke i store deler av Europa. Kartet til venstre viser tørkesituasjonen i juli 2017, mens kartet til høyre viser situasjonen i samme periode ett år senere.

FOTO:FAKSIMILEDO

sommeren er alt for våt og den andre alt for varm, forsterker reorienteringen. Det kommer vi til å se mye mer av fremover, spår Lønning.

Steile fronter i samfunnsdebatten gjør spørsmål om landbruk til minefelt for politikere i en rekke vesteuropeiske land. Avventende politikere i Tyskland illustrerer dette godt, mener Lønning: hvordan skal de velge mellom store grupper med tilhengere av lokalprodusert mat og de sterke økonomiske interessene som er tungt inne i det industrialiserte jordbruket?

– Det er så sinnssykt mye økonomisk makt knyttet til volumtankegangen. Disse konfliktene ser du overalt – i hvert eneste land i Europa, i EU-parlamentet og i kommisjonen, sier Lønning.

Han mener vesteuropeiske land, også Norge, bør lære av Øst-Europa. Han tror bøndene der kan komme bedre ut av tørken enn de vestlige.

– Det er et helt annet landbruk i Polen. Det er mye mindre gårder og langt flere bønder. De har følt seg presset til å gjøre akkurat det samme som de vestlige landene har gjort – inkludert de samme feilene. Men vi går inn og sier at de faktisk har en struktur i landbruket som er meget fremtidsrettet. Vi må bare lære oss å bruke denne strukturen litt mer effektivt. Det er veldig spennende. Kanskje går det an å bygge i større grad på den strukturen som finnes i østeuropeiske land per i dag for å oppnå en del av klima- og miljømålene, tror Lønning, som trekker paralleller mellom det polske landbruket og prosjektet på Jæren som i sommer sørget for god avling til tross for ekstrem tørke.

– Vi må komme frem til en politikk der det er en sammenheng mellom det arealet bøndene har, de naturressursene de sitter på, og den måten landbruket drives på. Den realitetssjekken skjer nå i stor grad. De debattene foregår i Europa, sier Lønning. ●

«Vi må komme frem til en politikk der det er en sammenheng mellom det arealet bøndene har, de naturressursene de sitter på, og den måten landbruket drives på»

